

Bölüm 86

DAVID HUME'UN NEDENSELLİK
ELEŞTİRİSİ BAĞLAMINDA
TÜMEVARIMSAL AKIL
YÜRÜTMEME YÖNELİK
ARGÜMANLARININ
YENİDEN
YAPILANDIRILMASI

Alper Bilgehan YARDIMCI

Giriş

Tümevarım belirli bir duruma, zamana ya da mekâna işaret eden, duyarlar aracılığı ile ön yargısız bir şekilde elde edilen tikel gözlem önermelerini temele alarak bütün zamanlarda ve mekanlarda geçerli belirli türdeki olaylara atıfta bulunarak aynı zamanda bilimsel bilgiyi de şekillendiren genel yasalara ve teorilere diğer bir deyişle evrensel ya da tümel önermelere ulaşma yöntemi olarak tanımlanabilir (Chalmers, 2016: 11-12). Tümevarımın belirtilen tanımı göz önüne alındığında geçmiş ve mevcut gözlemlerimizden yola çıkarak gelecekteki gözlemlerimize ya da gözlemlediklerimizin sınırlarını aşan durumlara yönelik tahmin ya da çıkarımlarda bulunabilmenin haklı gerekçelerinin ortaya konulduğu düşünülebilir. Mesela, şu ana kadar çok sayıda ve değişik şartlar altında kuzgunlara yönelik yapılan gözlemler neticesinde gözlemlenmiş kuzgunların hepsinin siyah olduğu tespitinden yola çıkarak bütün kuzgunlar siyahtır gibi genel bir sonuca ve ifadeye ulaşılmaktadır (Chalmers, 2016: 28). Bu sonuç doğrultusunda, kuzgunlara yönelik daha önceki ya da mevcut gözlemlerin karşılaşılabilecek olan bir sonraki kuzgunun da siyah olacağı beklentisini ve nihai olarak bütün kuzgunların siyah olduğu iddiasını da temellendirdiği varsayılmaktadır.

Bu çerçevede, gözlemlenenlerden gözlemlen(e)meyenlere diğer bir deyişle genel yasalara ulaşma imkânı veren çıkarım yöntemi olarak tümevarımsal ya da endüktif akıl yürütmenin rasyonel olarak temellendirilmesinin imkanına yönelik soruşturma tarih içerisinde tümevarım sorunu ya da endüksiyon problemi olarak tezahür etmiştir. Bu sorunun temel argümanı tarihsel okumalara baktığımızda İskoç ampirist filozof David Hume tarafından öne sürülmüştür. Hume, tümevarımsal çıkarımlar temelinde, gözlenmeyen meseleler hakkındaki inançlarımıza hangi gerekçelerle ulaştığımızı soruşturmaktadır. Hume soruşturmasının sonucunda gözlemlenen gözlemlen(e)meyen durumlara ilişkin yapılan olgu meseleleri ile ilgili bütün tümevarımsal akıl yürütmelerin dolaylı ya da dolaysız olarak nedensellik ilişkisine ve bu ilişkinin temelinde yer alan doğanın düzenliliği ilkesi ya da “*gelecek her zaman geçmişe benzer*” önermesine dayandığını ifade ederek bütün tümevarımsal akıl yürütmelerde ortak olan geleceğin her zaman geçmişe benzeyeceği ifadesinin rasyonel olarak temellendirilmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir. Bu bağlamda, çalışmada tümevarımsal akıl yürütme sonucunda ulaşılan sonuca inanmanın hiçbir rasyonel temelini olamayacağı yönündeki Hume’un görüşü argüman formunda yeniden yapılandırılarak ortaya konulacaktır.

Hume, tümevarım sorununu nedensellik düşüncesine yönelik soruşturmasının bir parçası olarak değerlendirmektedir, çünkü olgu meselelerine yönelik bütün akıl yürütmeler bir olgudan başka bir olguyu sonuç olarak çıkarma ile ilgilidir. Bütün bu akıl yürütmeler olgular arasında bir

bağ olduğunu varsayar. Aksi takdirde olgusal meselelerle ilgili akıl yürütmelerimizin bir temeli olmazdı. Olgu meselelerine ilişkin bütün akıl yürütmelerde varsayılan bu bağ neden ve etki bağıdır. Yalnızca neden etki ilişkisi aracılığıyla duyularımızın o andaki tanıklığının ve belleğimizin kayıtlarının ötesine geçebilmemiz mümkün gözükmektedir. Bu bakımdan Hume (2017: 33) olgusal meseleler ile ilgili konularda emin olmak istediğimiz takdirde ilk olarak olgusal meselelere temel oluşturan neden-etki bilgisine nasıl ulaştığımızı araştırmamız gerektiğini belirtir.

Hume'un Nedensellik Analizi

Ampirist bir filozof olarak Hume “İnsan Doğası Üzerine bir İnceleme” (*A Treatise of Human Nature, 1739*) adlı kitabının ilk kısmında insan zihnindeki bütün algıların kaynağını izlenimler (*impressions*) ve ideler (tasarımlar) (*ideas*) olarak değerlendirmektedir (Hume, 2015: 17). Bu bakımdan zihnimizdeki bütün içerikler izlenimler ve idelerden oluşur. Ona (2015: 17) göre, izlenim ve ide arasındaki farklılık ise onların düşünce veya bilincimizde bırakmış oldukları izlerin canlılık derecesinden kaynaklanmaktadır. Zihnimize büyük bir güç ve şiddetle giren algılar izlenimler, bunların düşünme ve akıl yürütmedeki soluk imgeleri ise idelerdir. Bu çerçevede, Hume zihnimizde yer alan bütün idelerin veya tasarımların bir izlenime sahip olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Diğer bir yandan Hume (2017: 29), zihindeki idelerin kendi aralarında belirli ilişkilerinin olduğunu ve belirli bir yöntem ve nizam içerisinde bu idelerin birbirleriyle ilişkiye geçtiğini ya da bir idenin bir başka ideyi çağrıştırdığını ifade etmektedir. İdeleri bir araya getiren ve Hume'un (2015: 74) ‘çağrışım ilkeleri’ olarak belirlediği bu bağıntı ilkeleri üç tanedir. Bunlar; benzerlik (*resemblance*), zaman veya mekânda bitişiklik (*contiguity in time or place*) ve neden-etkidir. (*cause and effect*) (Zelyüt, 2012: 97). Sırasıyla bu ilkeler, bir resmi düşündüğümüzde o resmin aslının zihnimizde canlanması (benzerlik), bir yapı içerisindeki belirli bir daireyi düşündüğümüzde binanın geri kalan daireleri hakkında bir soruşturmanın başlatılması (bitişiklik), yara üzerine düşündüğümüzde onu izleyen acıyı düşünmeden edemememiz (neden- etki) gibi örneklerle serimlenebilir (Hume, 2017: 30).

Bu noktada Hume, çağrışım ilkeleri içerisinde yer alan ve kendi bilgi teorisi içerisinde merkezi bir rol oynayan neden ve etki ilişkisinin diğerlerinden farklı olarak eski bir ideyi canlandırmak yerine, bize yeni bir inanca ve henüz gözlenlenmemiş bir şeye geçiş imkânı verdiğini belirtmektedir. Hume (2015: 72) açısından yalnızca neden ve etki arasındaki ilişki sonucunda bilgimizi genişletebilir ve mevcut duyum, deneyim ve belleğimizin kayıtlarının ötesine geçmemiz mümkün olabilmektedir. Örneğin, alev dediğimiz nesne türünü gördüğümüzde, etki olarak sıcak dediğimiz duyum türünü çıkarırsanız. Böylelikle, nedensel ilişki geçmiş ve mevcut deneyimlerimiz ile geleceğe ilişkin beklentilerimiz arasında bir

bağlantı kurmaktadır. Bütün algılarımızın ve bununla bağlantılı olarak tasarımlarımızın izlenimlere dayandığını ifade eden Hume açısından diğer çağrışım ilkelerinin mevcut izlenimlerden yola çıkması dolayısıyla bir sorun yoktur. Ancak, henüz gözlemlenmeyen bir şeyin bilgisini veren neden ile etki arasında var olduğu düşünülen zorunlu bağlantıya yönelik bir izlenime sahip olmamız soruşturmaya değer bir sorun teşkil etmektedir.

Bununla birlikte, David Hume'un tümevarım sorunu ile ilgili görüşlerine yer verdiği eserlerinden biri olan "İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma" (*An Enquiry Concerning Human Understanding, 1748*) adlı çalışmasının "Anlama Yetisinin İşlemleri Konusunda Septik Şüpheler" isimli IV. bölümünde, Hume olgu meseleleri hakkındaki akıl yürütmenin iç yapısını oluşturan neden-etki ilişkisinin temellendirilmesi hususunda da belirleyici olan Hume Çatalı (Hume's Fork) olarak bilinen çok önemli bir ayrıma gitmektedir. Hume (1976: 20) insan aklının ya da soruşturmasının tüm nesnelere ikiye ayırmaktadır; ide ilişkileri ve olgu sorunları. Geometri, cebir, aritmetik gibi bilimler tanıtılmalı ya da sezgi yoluyla bilinmeleri bakımından ide ilişkilerinin örnekleridir. Üç kere beş otuzun yarısı eder gibi bir önerme, evrende mevcut olan herhangi bir olguya dayanmadan, sadece düşüncenin işlemesi ile bilinebilmektedirler (1976: 21-22). Euklides'in daire ve üçgene ilişkin tanıtımları doğada bu geometrik şekiller olmadığı halde kesinliklerini korumaktadırlar. Bu bakımdan ide ilişkileri yalnızca düşüncenin işlemleriyle keşfedilebilen doğruluklardır. Olgu sorunlarının doğrulanması ise ide ilişkilerinden farklıdır. Bunların gerçekliğine ilişkin delillerimiz ne kadar güçlü olursa olsun, ide ilişkilerindeki kesinliği elde edemeyiz. Olgu sorunlarına ilişkin olgusal önermeler fiziksel dünyaya yönelik gerçekten var olan durumlar hakkında bilgi vermektedir. Olgusal önermelerin karşıtı olan durumlar her zaman olanaklıdır (Cottingham, 2018: 93). Bu nedenle, Hume ide ilişkileri ile olgu sorunları arasındaki ayrımı çelişmezlik düşüncesi çerçevesinde ele almaktadır. Eğer bir iddianın 'değili' çelişkiye yol açıyorsa bu ifadenin ide ilişkileri ile tanıtlanması gerekmektedir, ancak ifadenin değili bir çelişkiye yol açmaz ise o vakit bu ifadenin doğruluğunun dış dünyaya başvuru olarak tecrübe ile ortaya konulması gerekmektedir. "*Her olgu sorununun tersi yine de mümkündür; çünkü hiçbir çelişki içermez ve zihin tarafından aynı kolaylık ve seçiklikle, gerçekliğe aynı derecede uygunmuş gibi kavranır. Yarın güneş doğmayacak önermesi, doğacak önermesinden daha az anlaşılır değildir (Hume, 1976: 23)*". Ancak, karenin dört kenarı yoktur dediğimiz takdirde bu iddia çelişmezlik ilkesini ihlal eder. Bu sebepten dolayı, ide ilişkileri ile ilgili iddialar a priori iddialar, olgu ilişkileri ile ilgili iddialar ise a posteriori iddialar olarak değerlendirilmektedir.

Yukarı yapılan ayırmadan yola çıkarak, olgu meseleleri ile ilgili iddiaların a priori olmadığını, çünkü olgusal bir önermenin reddinin bir çelişki ortaya koymadığını ifade edebiliriz (Cottingham 2018: 95). Böylelikle olgu

sorunlarına ilişkin iddiaların a priori olarak tanıtlanamayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu yüzden olgu meselesi olan tümevarımsal çıkarımların doğruluğu mantık ve matematiğin yardımı ile kesin olarak gösterilemez. Bütün cisimler dünyaya düşer gibi gözlemlenemeyen durumlara ilişkin çıkarımda bulunan genel iddialara yönelik elimizde yalnızca duyularımızın o andaki tanıklığı ile belleğimizin kayıtları kalmaktadır. Örneğin, karşımda duran masayı algılayabilirim. Daha önce oturmuş olduğum evi hatırlayabilirim. Hume açısından sorun doğrudan algılayamadığım ya da hatırlayamadığımız olgu durumları ya da olgu ilişkileri hakkında nasıl bir bilgi elde edebileceğimize yöneliktir. Bu noktada Hume'un temel sorusu gündeme gelmektedir: Duyularımızın o andaki tanıklığı ve belleğimizin kayıtları ile güneş yarın doğacaktır türünden iddiaların doğru olduğunu nasıl gösterebiliriz ya da böyle bir delilin iç yapısı nedir?

Hume'a (1976: 24) göre, bu sorunun cevabı daha öncede vurguladığı üzere neden-etki ilişkisidir. Olgu meseleleri hakkındaki akıl yürütmenin içyapısına baktığımızda bu akıl yürütmelerin hepsi neden-etki ilişkisine dayanmaktadır. Olgu meseleleriyle ilgili bütün akıl yürütmeler olgular arasında bir bağ olduğunu varsayarak bir olgudan başka bir olgu hakkında sonuç çıkartma ile ilgilidir. Bu ilişki vesilesiyle önümüzde mevcut olmayan bir olgu durumuna ilişkin bir çıkarımda bulunup bellek ve duyularımızın tanıklığının ötesine gidebilmemiz mümkün olmaktadır. Issız bir adada saat ya da başka bir makina parçası bulan birisinin, o adada daha önce insanların yaşadığına ilişkin bir sonuca varması ile karanlıkta konuşan bir sesin işitilmesi ile bir kişinin orda olduğuna ilişkin bir sonuca varılması böyle bir ilişkinin sonucudur. Eğer olgular arasında böyle bir bağ olmasaydı bütün olgusal meselelere ilişkin çıkarımlarımız temelsiz olurdu.

Bu durumun klasik tasviri olarak a ve b olmak üzere iki bilardo topunu düşünebiliriz. a topu b topuna doğru hareket etmektedir Bu hareketin sonucu olarak a topu b topuna çarptığında b topunun hareket edeceğini varsayabiliriz. Topun çarpışmadan sonra hareket edeceği yönündeki varsayım yalnızca bilardo topu ve hareket hakkındaki düşünceye başvuru olarak anlaşılacak için ide ilişkileri açısından değerlendirilemez ve bilinemez. Bu nedenle olgu durumları açısından ele alınması gerekmektedir. Ancak, şu anda topun hareket edeceğini göremem ya da hareket ettiğini hatırlayamam. Çünkü gelecekte gözlemlenecek olan bir şeyden bahsetmekteyizdir. Hume işte bu tarz olgu sorunlarını soruşturmasının merkezine almaktadır. Öyleyse, a topu b topuna çarptığında b topunun hareket edeceğini neden varsaydığımız konusu da soruşturmaya dahil olmaktadır.

Görüldüğü üzere, Hume açısından görmediğimiz veya hatırlamadığımız bir olgu ya da olgu ilişkisi konusunda herhangi bir çıkarım yapabilmenin tek yolu neden-etki ilişkisine dayanmaktadır. Bu nedenle, daha

önce bilardo topları ile ilgili herhangi bir deneyimi olmayan bir kişinin a topu b topuna çarpıtığında nasıl bir sonucun ortaya çıkacağı konusunda bir fikri olamaz. Çünkü toplar çarpıştığında b topunun hareket etme ya da etmeme gibi farklı bütün ihtimallere sahip olması beklenebilir. Bu bakımdan Hume, deneyim olmadan bir çıkarımda ya da tahminde bulunabilmek için bir dayanağımızın olmadığını ifade eder. Bu hatırladığımız ya da algıladıklarımız ötesinde olgu ilişkilerine yönelik herhangi bir çıkarımın, eğer Hume haklıysa, nedensellik varsayımına dayandığını göstermektedir. Bilardo topları gibi nedensel ilişkiler hakkındaki tüm bilgilerimiz deneyimden gelir. Deneyim olmadan neyin neye neden olacağına ilişkin herhangi bir çıkarımda bulunamayız. Deneyimden böyle bir öğrenme gözlemlenmiş fenomenin gözlemlenmeyen fenomen için bir rehber olacağını varsaymaktadır.

Olgu sorunları hakkında emin olmamızı sağlayan delil konusunda kesin bir sonuca ulaşmak istiyorsak, neden ve etki arasındaki bağı zihnimizin nasıl kurduğuna bakmamız gerekir. Hume (1976: 24) bu bağı a priori akıl yürütmelerle değil, neden ile etki arasında mevcut olduğu düşünülen bu bağı belirli nesnelere sürekli olarak birbirine bağlı olduklarını görmemiz sonucunda elde edilen tecrübe ile a posteriori olarak kurulduğunu ifade eder. Nesnelere kendisinde neden ve etkiyi barındırmaz. Ayrıca akıl hangi nedenden hangi sonucun çıktığını da dikte etmez. Aklimız tecrübenin yardımı olmaksızın gerçek varoluş ve olgu sorunu konusunda çıkarım yapamamaktadır. Ancak insanlar tecrübe olmaksızın, salt aklımız ile neden ve etki arasındaki var olduğu düşünülen bilgiyi rahatça elde edebileceğimizi düşünür. Alışkanlıklar insanları öylesine etkilemiştir ki daha önce hiç bilardo toplarının birbirine çarpmasını gözlemlenmeyen biri bile bir topun diğerine çarpıtığında nasıl bir sonucun çıkacağını a priori olarak bilebileceğini ifade eder. Hume (1976: 26) zihnin en dakik inceleme ve yoklamalarıyla bile neden sayılan şeyin içerisinde etkinin bulunamayacağını ifade eder. Etki nedenden tümüyle farklıdır. İkinci bilardo topunun bir yöne doğru hareket edip başka bir yöne hareket etmeyeceğine ilişkin a priori bir iddia bulamayız. Aynı şekilde bir topun diğerine çarpması sonucu bir hareketin ve etkinin olacağı aklımıza rastgele gelmiş olsa bile, başka bir sonucun olabileceğini düşünmememin a priori bir temeli yoktur. Dolayısıyla ile her etki nedeninden ayrı bir olay olarak değerlendirilmelidir.

Bu doğrultuda, Hume iki olgu arasında mevcut olduğu düşünülen zorunlu bağlantı düşüncesini açıklığa kavuşturmaya çalışır. Doğada ateş ile ısı arasında görülen zorunlu bir ilişki yoktur. Bu ilişkiyi bizim aklımız ya da tecrübemiz bize vermez. Bu nedenle, neden ve etki ilişkisinde gözlemlenebilen tek şey olayların sürekli ve düzenli bir tekrarından başka bir şey değildir. Hume'a (2015: 113-114) göre, neden ve etki ilişkisi arasında olduğu düşünülen zorunlu bağlantı tasarımıımızın sebebi neden ve etki arasında görülen bitişiklik, zamanda öncelik ve sürekli rastlaşma özellik-

leridir. Aslında biz neden ve etki aralarında zorunlu olduğunu düşündüğümüz zihnimizdeki bu ilişkiyi alışkanlıklarımız sonucu a ve b olguları arasındaki bağlantıya atfederek fiziksel dünyaya aktarıyoruz. Dolayısıyla, nedensellik ilişkisindeki iki olgu arasındaki zorunlu bağlantı fikrine karşılık gelen bir duyu izlenimi yoktur. Bu düşünce geçmiş gözlemlerimizin tekrarı sonucunda meydana gelen beklentilerin bir sonucu olarak meydana gelmektedir (Hume, 2015: 113).

Olgu sorunları hakkındaki akıl yürütmelerin iç yapısı soruşturulduğunda Hume uygun cevabın neden ve etki ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Bu ilişki hakkındaki akıl yürütme ve sonuçlarımızın temeli nedir sorusunda ise cevabın tecrübe olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda, Hume tecrübeden çıkan sonuçların temeli nedir diye sorarak soruşturmasını derinleştirmektedir. Hume (1976: 28) neden ve etki işlemleri hakkında bir tecrübeye sahip olsak bile bu tecrübenin akıl yürütme ile ortaya konulamayacağını ifade etmektedir. Ona (1976: 28) göre, insanın doğanın gizli sırlarını bilmesi mümkün değildir. Duyularımız yalnızca nesnelere yüzeysel niteliklerinin bilgisine sahip olabilir, ancak nesnelere sahip olduğu doğal güçleri ve ilkeleri bilemeyeceğimizi ifade eder. Örneğin biz duyularımızla yalnızca bir ekmeğin rengi ve ağırlığı gibi yalnızca biçimsel özelliklerinin bilgisine sahip olabilir. Ancak ekmeğin insan vücudu için besleyici olduğuna ilişkin bir bilgi bize duyularımız aracılığıyla verilemez. Biz bu tarz bir bilgiye daha önceki deneyimlerimizden yola çıkarak aynı benzer durumun geçmişteki tecrübesinden yola çıkarak ekmeğe benzer renkte ve yapıda bir cisim verildiğinde onunda tıpkı geçmişte olduğu gibi besleyici olduğunu düşünürüz (Hume, 1976: 29). Hume bu noktada geçmiş tecrübemizi gelecek zamanlara sadece görünüşte benzer olan olaylara neden yaygınlaştırdığımızı sorgulamaktadır. Hume'a (1976: 30) göre, geçmişte tecrübe edilen bir durumdan geleceğe yönelik yapılan bir çıkarımın sonucu hiç de zorunlu bir sonuç değildir. Kendi ifadesiyle (1976: 30); *“şöyle şöyle bir nesnenin her zaman böyle bir etkiyle birlikte geldiğini bulmuş durumdayım. Görünüşte benzer olan başka nesnelere benzer etkilerle geleceklerini öngörüyorum”*. Tümevarımsal çıkarımın temeli olan bu çıkarımın, bilinen ifadesiyle *“gelecek her zaman geçmişe benzer”* ifadesinin herhangi bir akıl yürütme ile temellendirilmesi mümkün değildir.

İki Çeşit Akıl Yürütme Vardır: Tümdengelim-Tümevarım

Bu bağlamda Hume'un epistemolojisine yönelik bazı arka plan bilgileri sağlayan “Bir Beyefendiden Edinburg'daki Arkadaşına Mektup” (*A Letter from a Gentleman to His Friend in Edinburgh, 1745*) isimli eserindeki bazı bulgularına yer vermek gerekir. Hume mektubunda (1745: 10) filozofların kanıt ya da delil türlerini sezgisel (intuitive), tanıtlayıcı (demonstrative), duyulur (sensible) ve moral olarak ayırt etmelerinin yaygın olduğunu ifade eder. Hume açısından sezgi, aracısız bir şekilde kendini

kanıtlama anlamına gelmektedir. Bir şeyin kendisiyle özdeş olduğunu veya 2'nin 1'den büyük olduğunu bilme şeklimiz gibi. Duyulur kanıt ise duyulardan gelen, duyuların kanıtları anlamındadır. Tanıtlayıcı kanıtlar ise salt akla dayalı temellendirme içeren dedüktif akıl yürütmeler, mantıksal argümanlardır. Moral kanıtlar ile Hume tecrübeden çıkarılamayacağı, tümevarımsal çıkarımı vurgulamaktadır.

Tümdengelimsel ya da tanıtlayıcı çıkarımda, çıkarımın basamakları arasındaki her bağlantı diğer bir deyişle öncüller arasındaki bağlantılar sezgisel olarak kesindir. Tümevarımsal ya da olasılıklı akıl yürütmeye ise çıkarım zincirinde bazı bağlantılar yalnızca olasıdır. Bu bakımdan ide ilişkileri hakkındaki akıl yürütmeler mantık ve matematikte olduğu gibi tanıtlayıcı veya dedüktif, duyuların tanıklığı ve belleğin kayıtlarına yani tecrübeye dayalı temellendirme içeren olgu meseleleri ve varoluş hakkındaki akıl yürütmeler ise olasılıklı veya endüktif akıl yürütmelerdir.

Hume açısından akıl yürütmeler tanıtlayıcı ya da idea ilişkileri hakkındaki (tümdengelimsel) akıl yürütmeler ile moral ya da olgu sorunları ve varoluş hakkındaki (tümevarımsal) akıl yürütmeler olmak üzere iki kategori altında toparlanabilir (Salmon, 1966). Bu kapsamda, herhangi bir önermenin rasyonel temellendirmesi bu iki yöntemden biri ile yapılmaktadır, üçüncü bir rasyonel temellendirme yolu yoktur.

Tümevarımsal Akıl Yürütme Rasyonel Olarak Temellendirilemez

Bu bilgiler doğrultusunda, tümevarımsal çıkarımın ve bu bağlamda neden ve etki ilişkisinin temelini oluşturan ve tecrübe sonucunda elde etmiş olduğumuz “geleceğin her zaman geçmişe benzeyeceği” ifadesinin tanıtlayıcı kanıtlaması bulunmamaktadır. Çünkü daha öncede belirtildiği üzere doğal olayların akışının değişmesi ve görünüşte tecrübe ettiğimiz bir durumun farklı ya da ters etkilerle tecrübe edilmesi mantıksal çelişmezliği ihlal etmemektedir. Ağaçların Aralık ayında yeşerip, Haziran ayında yaprak dökmeceğini iddia etmek bunun tersini iddia etmekten daha az anlaşılır bir önerme değildir. Bu ifadenin yanlışlanması tanıtlayıcı kanıtlama ya da a priori akıl yürütme ile ispatlanamamaktadır (Hume, 1976: 31). Aynı şekilde gelecek her zaman geçmişe benzemez önermesi bir çelişkiye yol açmamaktadır, çünkü anlaşılır olan bir şey çelişki ortaya koymaz.

Bu durumda, geçmiş tecrübeye yaslanarak tecrübemizi yargılarımızın ölçüsü yapma durumunda bu kanıtlamaların olgu durumları ve gerçekten var olma açısından ele alınması gerekmektedir. Daha öncede belirtildiği üzere, varoluşa ilişkin bütün kanıtlar neden-etki ilişkisine dayanmaktadır. Bu ilişki tecrübeden elde edilir ve bu tecrübelerin de kaynağı deneysel olarak çıkarılan bütün sonuçların geleceğin her zaman geçmişe benzeyeceği sayılısından hareket etmesidir. Hume (1976: 31) bu sayılısının

yine aynı şekilde varoluşla ilgili kanıtlamalarla ispatlanmasını bir çember üzerinde dönmeye benzetmekte ve böyle bir akıl yürütmeyi döngüsel bulmaktadır.

Sonuç olarak, bütün deneysel sonuçların ve nedensel ilişkilerin özeti olan benzer nedenlerden benzer etkileri bekleme düşüncesi ne akıl tarafından ne de deney ya da tecrübe tarafından oluşturulmuş bir düşünce değildir. Eğer bu ifade akıl tarafından ortaya konulmuş olsaydı, en başında bir defa kanıtlandı mı sonucunun her zaman mükemmel olması gerekirdi. Diğer bir yandan, neden-etki ilişkisinin deneysel olduğunu iddia etmek ise kanıtlamayı kanıtlaması gerekenden beklemek olmaktadır (Hume, 1976: 33). Çünkü tecrübeden yapılan bütün çıkarımlar temelinde geleceğin her zaman geçmişe benzeyeceği sayılına dayanmaktadır. Hume (1976: 33) *“tecrübeden gelen hiçbir kanıtlamanın geçmişin geleceğe olan bu benzerliğini ispat edemeyeceğini”* belirtir. Çünkü bu kanıtlamaların kendileri bu benzerlik sayılı üzerine kuruludur.

Hume’un Argümanının (Yeniden) Yapılandırılması ve Sonuç

Şu ana kadar anlatılanlardan yola çıkarak Hume’un nedensellik eleştirisi bağlamında tümevarım sorununa yol açan görüşlerini aşama aşama argüman formunda aktararak, Hume’un argümanının yeniden yapılandırmasını ortaya koyabiliriz. (Öncül kelimesi Ö, Sonuç kelimesi S olarak kısaltılmıştır.)

Argüman 1: Bütün olgusal çıkarımlar deneyime dayanır.

- Ö1. Bütün olgusal (tümevarımsal) çıkarımlar nedenselliğe dayanmaktadır
- Ö2. Nedensel ilişkilerin bütün bilgisi deneyime dayanmaktadır.
- S1. O halde, bütün olgusal çıkarımlar deneyime dayanmaktadır.

Argüman 2: Bütün olgusal çıkarımlar gelecek her zaman geçmişe benzer önermesine dayanır.

- Ö3. Bütün olgusal çıkarımlar deneyime dayanmaktadır.
- Ö4. Deneyimden bütün çıkarımlar doğanın düzenliliği ilkesine dayanmaktadır.
- S2. O halde, bütün olgusal çıkarımlar doğanın düzenliliği (gelecek her zaman geçmişe benzer) ilkesine dayanmaktadır.

Hume’un argümanı şu şekilde ilerlemektedir:

- Ö5. İki çeşit akıl yürütme vardır. Tanıtlayıcı (dedüktif) ve olasılıklı (endüktif) (Hume Çatalı)

- S2. Bütün olgusal çıkarımlar doğanın düzenliliği (gelecek her zaman geçmişe benzer) ilkesine dayanmaktadır.

Hume'un Argümanın iki yönü (boynuzu) vardır.

İlk Yönü

Argüman 3: Gelecek her zaman geçmişe benzer önermesi a priori olarak temellendirilemez.

- Ö6. Tanıtlayıcı (dedüktif) akıl yürütmelerin değil çelişkiye yol açan bir sonuç oluşturur.
- Ö7. Doğanın düzenliliği ilkesinin değil (gelecek her zaman geçmişe benzemez) mantıksal bir çelişkiye yol açmaz.
- S3. O halde, doğanın düzenliliği ilkesi için tanıtlayıcı (dedüktif) bir akıl yürütme mümkün değildir (Ö6 ve Ö7'den hareketle). (Diğer bir deyişle, gelecek her zaman geçmişe benzer önermesinin a priori temellendirmesi mümkün değildir.)

İkinci Yönü

Argüman 4: Gelecek her zaman geçmişe benzer önermesi a posteriori olarak temellendirilemez.

- Ö8. Doğanın düzenliliği ilkesi için herhangi bir olasılıklı (endüktif) akıl yürütme doğanın düzenliliği ilkesini varsaymaktadır.
- Ö9. Rasyonel bir temellendirme için akıl yürütmede temellendirilmek istenen argüman önceden varsayılmamalıdır. (Döngüsel olmamalı)
- S4. Doğanın düzenliliği ilkesi için olasılıklı (endüktif) akıl yürütme yoktur (Ö8 ve Ö9'dan hareketle). (Gelecek her zaman geçmişe benzer önermesinin a posteriori temellendirmesi bu önermeyi hem sonuç hem de öncülde içermesi bakımından döngüsel olmaktadır.)
- S5. Doğanın düzenliliği ilkesi için akıl yürütme mümkün değildir (Ö5., S3. ve S4'den hareketle).

Hume'un Argümanının Yeniden Yapılandırılması

Argüman 5: Tümevarımsal akıl yürütmenin herhangi bir rasyonel temeli yoktur.

- Ö10. Eğer doğanın düzenliliği ilkesi için bir akıl yürütme mümkün değil ise doğanın düzenliliği ilkesini varsayan herhangi bir çıkarımın öncüllerinden sonucuna kadar akıl yürütme zinciri mümkün değildir.
- S6. Tümevarımsal çıkarımın öncüllerinden sonucuna kadar akıl yürütme zinciri mümkün değildir (S2, S5, Ö10'dan hareketle).

- Ö11. Eğer tümevarımsal çıkarımın öncüllerinden sonucuna kadar akıl yürütme zinciri mümkün değil ise çıkarım temellendirilemez.
- S7. Tümevarımsal çıkarım temellendirilemez (S6, Ö11'den hareketle)².

Nihai olarak, Hume (1976: 33-34) ortaya koymuş olduğu bu sorunun teorik bir sorun olduğunu pratikte kendisi dahil olmak üzere başkalarının inançlarını indüksiyon temeli üzerinde oluşturduklarını ifade etmektedir. Onun karşı çıkmış olduğu husus insanların geleceğin her zaman geçmişe benzeyeceği ve bizi görünüşte benzer olan nedenlerden benzer etkiler beklemeye götüren şeyin akıl yürütme olduğu konusundaki inancın rasyonel temellerinin olduğudur. İnsanların böyle bir düşünceye sahip olmasının nedeni art arda gelen ve sürekli birbirini takip eden olayları gözlemlemeleri sonucunda edinmiş oldukları alışkanlıkları ya da huylarıdır. Geleceğin geçmiş gibi olacağına ilişkin beklentimizin ve duyularımızın o anki tanıklığından yola çıkarak mevcut olgudan gözlemlenemeyen olgulara ilişkin çıkarımın temelini bu alışkanlıklar oluşturmaktadır. Bu bakımdan alışkanlıklar insan hayatını yönlendiren bir kılavuz görevi görmektedir. Hume'un kendisinin veya bir başkasının indüksiyon temelinde inançlar oluşturduğunu inkâr etmediğini not etmek önemlidir; o yalnızca insanların bu tür inançlara sahip olmaları için herhangi bir rasyonel nedenleri olmadığını ortaya koymaktadır. Bu noktada belirtmek gerekir ki düşünürler Hume'un indüksiyon sorununa yönelik itirazlarını ileri sürdüklerinde yukarıda argüman formu verilen argümanların öncüllerine ya da sonucuna çeşitli yollarla itiraz etmektedirler. Bu bakımdan Hume'un endüksiyon problemine yönelik argümanlarının yapılandırılması önem arz etmektedir.

2 Henderson, Leah, "The Problem of Induction", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/induction-problem/>>.

KAYNAKÇA

- Chalmers, A. F. (2016). *Bilim Dedikleri*, Çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Cottingham, J. (2018). *Akılcılık*, Çev. B. Özkan, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Henderson, L., "*The Problem of Induction*", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/induction-problem/>>.
- Hume, D. (1745). *A Letter from a Gentleman*, <http://carneades.pomona.edu/1998-2006/2005-Hume/HumeLetterGentleman.pdf>
- Hume, D. (1976). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, Çev. O. Aruoba, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Hume, D. (2015). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, Çev. E. Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara.
- Hume, D. (2017). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, Çev. O. Aruoba, Say Yayınları, Ankara.
- Salmon, W. C., (1966). *The Foundations of Scientific Inference*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.
- Zelyüt, S. (2012). *Dört Adalı, Hobbes-Locke-Berkeley-Hume*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERDE TEORİ VE ARAŞTIRMALAR

CİLT III

EDİTÖR:
DOÇ.DR.ERDEM SARIKAYA

İmtiyaz Sahibi / Publisher • Yaşar Hız
Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel
Editör / Editor • Assoc. Prof. Dr. Erdem Sarıkaya
Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Gece Kitaplığı

Birinci Basım / First Edition • © Eylül 2020
ISBN • 978-625-7243-44-5

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı.
Citation can not be shown without the source, reproduced in any way
without permission.

Gece Kitaplığı / Gece Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt. No: 22/A Çankaya / Ankara / TR

Telefon / Phone: +90 312 384 80 40

web: www.gecekitapligi.com

e-mail: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

Sosyal ve Beşerî
Bilimlerde Teori ve
Araştırmalar

Cilt 3

Editör

Doç. Dr. Erdem Sarıkaya

gece
kitaplığı

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 61

ZAMAN ETKENLİ FAALİYET TABANLI MALİYETLEME

Nihan ÖZKAN.....1

BÖLÜM 62

MALATYA TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ'NİN MALATYA İLİ'NE KATKISI

Eda FENDOĞLU & Mehmet Ali POLAT17

BÖLÜM 63

KLASİK SOSYOLOJİ KURAMLARINDA CİNSELLİK: MARX-ENGELS, WEBER VE DURKHEİM

Murat ARPACI.....33

BÖLÜM 64

ARKEOLOJİK KEMİKLERDE TOKSİK ELEMENTLERİN ANALİZİ İLE YAŞAM BİÇİMİNE BİR BAKIŞ: TLOS ANTİK KENTİ ALEXANDROS LAHDİ

Cenk GÜNER & Zeki AYDIN.....53

BÖLÜM 65

GEÇ MODERN EVREDE YÜKSELEN ÖZEL HAYATLAR, YENİ BİR TARİH YAZIMI VE VAADİ OLARAK GÜVENLİKLİ SİTELER

Kadir ŞAHİN71

BÖLÜM 66

TURİZMDE TEKNOLOJİ DESTEKLİ MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ (MİY) UYGULAMALARI: eMİY VE mMİY

Fatih ERCAN.....115

BÖLÜM 67

YABAN ROMANINDA SCHOPENHAUER ETKİSİ ÜZERİNE İNCELEME

Nurten Kiriş YILMAZ139

BÖLÜM 68

TÜRKİYE’NİN KRONİK SORUNU İŞSİZLİK VE İŞSİZLİĞE YÖNELİK ÇÖZÜM YOLLARI

Emek Aslı CİNEL & Nurdan VEİS167

BÖLÜM 69

YOZGAT BAŞÇAVUŞ HAMAMI VE DÖRT EYVANLI MERKEZİ KUBBELİ KÖŞE HALVETLİ PLAN

Erkan AYGÖR191

BÖLÜM 70

KANSER: PSİKOLOJİK BİR BAKIŞ

Murat YILDIZ & Meryem Berrin BULUT217

BÖLÜM 71

AMARNA DÖNEMİ SİYASETİNDE VE DİNİNDE NEFERTİTİ’NİN ROLÜ VE ÖNEMİ

Fitnat ŞİMŞEK.....251

BÖLÜM 72

GEÇ MODERNLEŞEN BİR TOPLUMDA TÜKETİM KÜLTÜRÜ: TÜRKİYE/ELAZIĞ ÖRNEĞİ

Metin GÜLTEKİN275

BÖLÜM 73

STRES YÖNETİMİNİN MOTİVASYONA ETKİSİ: AKADEMİSYENLER ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Bedirhan ELDEN307

BÖLÜM 74

TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİ SİĞINMACILARIN GÖÇ KURAMLARI ÜZERİNDEN ANALİZİ

Mehmet Onur Özer & Eylem Beyazıt325

BÖLÜM 75

ÇOCUK İSTİSMARININ GAZETE VE İNTERNET HABERLERİNDE TEMSİLİ

Yılmaz DAŞLI & Tuba BOZKURT351

BÖLÜM 76

COVID-19 SÜRECİNDE SEBZE KURUTMA FABRİKASINDA
ÇALIŞANLARIN İŞYERLERİNDE ALINAN İSG ÖNLEM
ALGILARININ BELİRLENMESİ

Berna GÜR.....375

BÖLÜM 77

GÖRME ENGELLİ BİREYLER İÇİN EMOJİ TASARIMI

Çağrı GÜMÜŞ & Eda SEZERER ALBAYRAK391

BÖLÜM 78

TÜRK HUKUKUNDA YABANCI İSTİHDAMI

Eyüp Sabri KALA.....415

BÖLÜM 79

COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİNDE AÇIK VE UZAKTAN
ÖĞRENME

Buket Kİp KAYABAŞ445

BÖLÜM 80

TÜKETİM TOPLUMUNUN YENİ MEDYA REKLAMCILIĞINA
UYARLANMASINDA SİBER PROPAGANDA ETKİLERİ:
“KONY’İ ŞÖHRET YAP” KAMPANYASI ÖRNEĞİ

Sinem GÜDÜM467

BÖLÜM 81

YEŞİL HAVALİMANI YÖNETİMİ AÇISINDAN KÜRESEL
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNDE SERA GAZI EMİSYONUNUN ETKİSİ

Pınar TURAN & Didem RODOPLU ŞAHİN481

BÖLÜM 82

ESRÂR DEDE DÎVÂNI’NDA YAHUDİLİK VE RİSTİYANLIKLA
İLGİLİ UNSURLAR

Bilal ELBİR & Betül YAZGAN ÇİÇEK499

BÖLÜM 83

SİYASETİN BİLİMSELLEŞMESİ VE KAMUOYU
ARAŞTIRMALARININ SİYASAL İLETİŞİM SÜRECİNDE
KULLANIMI

Süleyman GÜVEN.....521

BÖLÜM 84

CHRISTIAN GRÖNROOS HİZMET KALİTESİ MODELİ

Aydoğın AYDOĞDU & Oğuz DİKER.....541

BÖLÜM 85

18. YÜZYIL BAŞINDA İSTANBUL ÇARŞI BÖLGESİNİN ÜZERİNİN KAPATILMASI VE KÂRGİR TARTIŞMALARI

Ahmet YAŞAR.....557

BÖLÜM 86

DAVİD HUME'UN NEDENSELLİK ELEŞTİRİSİ BAĞLAMINDA TÜMEVARIMSAL AKIL YÜRÜTMEME YÖNELİK ARGÜMANLARININ YENİDEN YAPILANDIRILMASI

Alper Bilgehan YARDIMCI573

BÖLÜM 87

OTEL İŞLETMELERİNDE İŞ BECERİKLİLİĞİNİN İŞTEN AYRILMA NİYETİNE ETKİSİNE YÖNELİK BİR İNCELEME

Ersin ARIKAN & Emre ÇİLESİZ & Osman ÇAPAN587

BÖLÜM 88

YENİ BULUNTULAR IŞIĞINDA MİYOSEN DÖNEM KAPADOKYA BÖLGESİ OMURGALI FOSİL LOKALİTELERİ: ÜRGÜP/ SOFULAR

Okşın Başıoğlu607

BÖLÜM 89

HELENİSTİK DÖNEM İNSANLARININ SAĞLIK SORUNLARI: CAMİHÖYÜK ÖRNEĞİ

Okşın BAŞOĞLU627

BÖLÜM 90

GÖRSEL İLETİŞİM VE GRAFİK TASARIM

B. Ruhsar KAVASOĐLU.....643

BÖLÜM 91

KİŞİLERARASI İLETİŞİMDE YALANIN FENOMENOLOJİK PERSPEKTİFTEN İNCELENMESİ

Tebrike KAYA.....659